

costaid

Coping Strategies Against Information Disorder

Smernice

**Sofinancira
Evropska unija**

Financira Evropska unija. Izražena stališča in mnenja so izključno stališča in mnenja avtorjev in ne odražajo nujno stališč in mnenj Evropske unije ali Izvajalske agencije za izobraževanje in kulturo (EACEA). Niti Evropska unija niti EACEA ne moreta biti odgovorna zanje.

Avtorji:

Eliane Smits van Waesberghe in Tim Paulusse - Verwey-Jonker Instituut (glavna urednika)

Leen D'Haenens in Joyce Vissenberg - KU Leuven

Tzvetalina Genova - Mednarodni inštitut za management

Wolfgang Eisenreich - Wissenschaftsinitiative Niederösterreich

Sonja Bercko Eisenreich - Inštitut Integra

Alenka Valjaškova - QUALED

Pantelis Balaouras - Priključki

Izjava o avtorskih pravicah:

To delo je zaščiteno z licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno-ShareAlike 4.0 International License.

Lahko:

- delite - kopirajte in razširjajte gradivo v katerem koli mediju ali formatu.
- prilagajanje - remiks, preoblikovanje in nadgradnja gradiva.

pod naslednjimi pogoji:

- Priznanje avtorstva - Navesti morate ustrezno priznanje, povezavo do licence in morebitne spremembe. To lahko storite na kakršen koli primeren način, vendar ne na način, ki bi nakazoval, da izdajatelj licence podpira vas ali vašo uporabo.
- Nekomercialno - gradiva ne smete uporabljati v komercialne namene.
- ShareAlike - Če gradivo remiksiramo, preoblikujemo ali gradimo na njem, moramo svoje prispevke razširjati pod isto licenco kot izvirnik.

Poglavje 2

Dejavnosti in spretnosti

Ciljna skupina

Te smernice so namenjene tako imenovanim "prvim uporabnikom". "First-liners" je krovni izraz za vse osebe, ki so v neposrednem stiku z osebami, ki so izpostavljene informacijskim motnjam, s poudarkom na skupinah v poklicnem izobraževanju. Primeri oseb, ki spadajo pod ta krovni izraz, so: vzgojitelji, učitelji, trenerji, mladinski svetovalci in svetovalci, socialni delavci in mladinski delavci. Vendar ta seznam ni izčrpen. Področje uporabe tega projekta vključuje tudi druge osebe, ki delajo v izobraževalnem, socialnem ali zdravstvenem sektorju.

2.1 Uvod v to poglavje	5
Razmerje med dezinformacijami in radikalizacijo	5
2.2 Prepoznavanje radikalizacije in ukrepanje v zvezi z njo.....	7
Vprašanje 1: kakšno osnovno znanje o radikalizaciji bi morali imeti kot strokovnjaki?	7
Odvisnost od konteksta	7
Kako ravnati z odvisnostjo od konteksta	8
Vprašanje 2: kako lahko strokovnjaki prepoznajo in interpretirajo znake morebitne radikalizacije pri mladih? Kakšne so perspektive za ukrepanje v primeru radikalizacije ali izogibanja radikalizaciji?	9
Signali z rdečo zastavo.....	9
Pridobljeno znanje in miselnost.....	10
Vprašanje 3: Kdaj, kako, s kom in pod kakšnimi pogoji bi morali deliti/prijaviti signale o morebitni radikalizaciji mladih?	10
Postopek za prepoznavanje radikalizacije	10
Afektivni profesionalizem.....	11
Preprečevanje pristranskosti	13
Poiščite osnovne težave	13
Vprašanje 4: kako lahko preventivno posredujete pri radikalizaciji s poudarkom na zaščitnih dejavnikih?	15
Odpornost	15
Odpornost posameznika.....	18
Odpornost v skupnostih	18
Družbena odpornost	18
Učinkoviti elementi zaščitnih programov	19
2.3 Identifikator digitalnih spretnosti.....	21
2.4 Kako prepoznati lažne informacije	22

Orodja za preverjanje dejstev	22
Spletne strani za preverjanje dejstev	22
Razširitve brskalnika	23
Povratno iskanje slik	23
Orodja za preverjanje v družabnih medijih.....	24
Kako biti medijsko pameten?	25
Nasveti za izboljšanje sposobnosti prepoznavanja lažnih informacij	25
Ključne kompetence medijske pismenosti	27
Izobraževalna orodja	28
2.5 Nosilci sprememb	30
Poudarek na EurOMo, Euromedia Ownership Monitor.	31
2.6 Reference	3 22

2.1 Uvod v to poglavje

Da bi lahko prvi posredniki z mladimi razpravljali o dezinformacijah, je pomembno, da se zavedajo in uporabljajo določene spretnosti v pogovoru. Vendar je opazovanje znakov prepričanja o napačnih in dezinformacijah bolj zapleteno, kot se zdi. Samega prepričanja v dezinformacije ni mogoče opaziti, razen kadar je odkrito izraženo. Zato lahko velja, da je težko prepoznati, kdaj nekdo verjame v dezinformacije, in ko je to prepoznano, kako se ustrezno odzvati. Vendar je prepričanje v dezinformacije tesno povezano s procesom radikalizacije. V obstoječi literaturi so opisani ustrezni načini opazovanja in odzivanja na zgodnje znake radikalizacije pri mladih. V tem poglavju bodo podani nasveti in veščine za prepoznavanje teh znakov in učinkovito ravnanje z njimi. Najprej je treba osebam, ki se ukvarjajo s prvim posredovanjem, omogočiti, da prepoznajo radikalizacijo prek napačnih in dezinformativnih informacij med mladimi. Nato je treba to temo odprto izpostaviti v pogovoru, da bi mladim učinkovito pomagali. Prva pomočniki bodo morali kritično razmišljati o informacijah, ki jih bodo zbrali v teh pogovorih, da bi ocenili, kako in zakaj mladostnik verjame v to, v kar verjame. V tem poglavju bodo obravnavane informacije o teh pogovornih spretnostih, spretnostih za kritično vrednotenje informacij in nasveti za prepoznavanje prepričanja v napačne informacije v kontekstu radikalizacije. Pred tem pa bo natančneje pojasnjena povezava med prepričanjem v napačne in dezinformacije ter radikalizacijo.

Razmerje med dezinformacijami in radikalizacijo

Kot je pojasnjeno v *poglavju 1: Razumevanje lažnih novic*, dezinformacije izkoriščajo kognitivne pristranskosti in psihološke ranljivosti, kot sta potrditvena pristranskost in učinek navidezne resnice, da bi manipulirale s posameznikovim dojemanjem resničnosti. Ponavljanje lažnih informacij povečuje njihovo zaznano verodostojnost, zaradi česar so posamezniki bolj dovzetni za radikalne ideologije, ki se skladajo s temi lažnimi pripovedmi. Odmevne komore na platformah družbenih medijev, ki so posledica tega, še bolj utrjujejo ta izkrivljanja in krepijo težnje po radikalizaciji.

Dezinformacijske kampanje pogosto izkoriščajo obstoječe družbene delitve in zaostrejejo napetosti na ideološkem, političnem ali verskem področju. Ker dezinformacije krepijo že obstoječa prepričanja, spodbujajo občutek "mi proti njim" in ustvarjajo okolje, ki spodbuja radikalizacijo. Vnetljive vsebine, ki demonizirajo določene skupine, lahko privedejo do tega, da posamezniki nasilje ali ekstremistična dejanja dojemajo kot upravičeno sredstvo za preprečevanje zaznanih groženj.

Širjenje dezinformacij zmanjšuje zaupanje v uveljavljene institucije, vključno z osrednjimi mediji, vladnimi organi in akademskimi ustanovami. Ker posamezniki izgubijo zaupanje v sposobnost teh institucij, da zagotovijo točne informacije, se lahko obrnejo k alternativnim, pogosto radikalnim virom, da bi poiskali smernice in potrditev. Ta premik jih dodatno izpostavi ekstremističnim pripovedim, ki se odzivajo na njihovo razočaranje.

Skratka, dezinformacije se ustvarjajo in širijo z določenim, pogosto radikalnim, namenom. Širjenje teh dezinformacij zagotavlja, da z njimi pride v stik več ljudi, kar jih prepriča, da v to zgodbo verjamejo. To je ključni korak v procesu radikalizacije.

Vendar je ta proces radikalizacije opazen. V naslednjih podpoglavjih so na voljo informacije o tem, kako ta proces prepoznati in se nanj proaktivno odzvati.

2.2 Prepoznavanje radikalizacije in ukrepanje v zvezi z njo

Za pravilno prepoznavanje, razlago in ukrepanje v primeru radikalizacije so potrebna navodila za prve posredovalce. Nekateri strokovnjaki s področja mladinskega dela so razvili številna izhodiščna vprašanja, na podlagi katerih je bilo oblikovanih več priporočil, da bi se čim učinkoviteje spopadli z radikalizacijo med mladimi. Ta vprašanja so naslednja:

1. Katera osnovna znanja o radikalizaciji morate imeti kot strokovnjak?
2. Kako lahko strokovnjaki prepoznajo in interpretirajo znake morebitne radikalizacije pri mladih? Kakšne so možnosti ukrepanja v primeru radikalizacije ali izogibanja radikalizaciji?
3. Kdaj, kako, s kom in pod kakšnimi pogoji bi morali deliti/poročati signale o morebitni radikalizaciji mladih?
4. Kako lahko preventivno posredujete pri radikalizaciji s poudarkom na zaščitnih dejavnikih?

V naslednjih odstavkih bodo podani odgovori na ta vprašanja in nekatera priporočila, kaj je treba upoštevati pri prepoznavanju, razlaganju in ukrepanju v zvezi z radikalizacijo med mladimi.

Vprašanje 1: kakšno osnovno znanje o radikalizaciji bi morali imeti kot strokovnjaki?

Odvisnost od konteksta

Za radikalizacijo kot družbeno vprašanje sta značilni spreminjajoča se kompleksnost in nestrukturiranost. Videz radikalizacije (kot so osnovna ideologija in oblike manifestacije) se spreminja s časom in okoliščinami (kontekst). Vključuje nenehne spremembe, negotovost, različne in nasprotujoče si perspektive ter interese različnih zainteresiranih strani. Poleg tega je pogosto težko določiti, kdaj je na voljo dovolj informacij in kdaj je pripravljeno strokovno posredovanje. Radikalizacijo kot pojav zato včasih označujejo kot "zloben problem", ki zahteva dinamičen pristop. Gre za dinamičen pojav, ki zahteva dinamičen pogled na to, kako ga obravnavati. Strokovnjaki se morajo naučiti obvladovati te spremembe in negotovosti. Čeprav dinamična narava radikalizacije predstavlja različne izzive za strokovnjake s področja mladine, obstajajo načini za iskanje smernic. Smernica izhaja iz predpostavke, da je za delo z radikalizacijo koristen "kontekstualno usmerjen pristop". To pomeni, da strokovni delavci upoštevajo (spreminjajoče se) okoliščine in okolja mladih ter se osredotočajo na krepitev njihove socialne in družbene odpornosti, da bi preprečili radikalizacijo. Za to je potreben profesionalni odnos, pri katerem strokovnjaki nenehno ocenjujejo, kateri ukrepi so

sorazmerni in učinkoviti. Trije načini dela so usklajeni z nestrukturirano (in zato nepredvidljivo) naravo radikalizacije. V idealnem primeru ti trije načini dela potekajo hkrati:

- preizkušanje novih stvari, pristopov in ukrepov (eksperimentiranje in inoviranje).
- redno ocenjevanje in razpravljanje o delu na področju radikalizacije, na primer z raziskavami, pa tudi z (metodičnim) razmislekom in nadzorom (ocenjevanje in razmislek).
- Uporaba strokovnjakov, ki s svojo posebno motivacijo, vključenostjo in spretnostmi prispevajo k spremembam za mlade in družine (odlični in odlični strokovnjaki).

Kako ravnati z odvisnostjo od konteksta

V vsakem razvojnem procesu vedno obstajajo negotovosti. V okviru kontekstno usmerjenega pristopa k obravnavi radikalizacije se uporablja scenarijsko razmišljanje. To je metoda, ki omogoča, da poleg dejanskih informacij, ki so na voljo o mladi osebi, ustvarite predstavo o tem, kaj bi se potencialno lahko zgodilo v (bližnji) prihodnosti. Pomaga razumeti možne posledice ali vpliv, ki bi ga lahko imela, in za koga. Scenarijsko razmišljanje vam lahko pomaga pri ukrepanju v negotovih situacijah ali kadar primanjkuje informacij. Scenarijsko razmišljanje lahko uporabite v različnih trenutkih in v različnih situacijah, bodisi na kraju samem (v kriznih) razmerah bodisi takrat, ko imate več časa za razmislek. Navsezadnje se razmišljanje po scenarijih vrti okoli sposobnosti postavljanja vprašanj o okoliščinah (kontekst) in o tem, kaj to pomeni za mladega človeka (učinek). Poudarek mora biti tudi na strukturnem učenju in sodelovanju.

Zelo pomembno je tudi, da prvi posredovalci upoštevajo individualne okoliščine mlade osebe. Pri uporabi oznake "radikalizacija" morajo biti previdni. Ta izraz je namreč stigmatiziran. Radikalizacija je pojav, ki vzbuja močne podobe in strahove. Označevanje vedenja ali pojava kot "radikalizacije" ima lahko pomembne (negativne) posledice za vse vpletene strani: mlado osebo samo, njeno okolje ter odnos med mlado osebo in mladinskimi strokovnjaki. Poleg tega je radikalizacija kot proces zelo nepredvidljiva, zato je oznaka vedno neustrezna. Mladi lahko na primer po fazi radikalizacije doživijo tudi proces "deradikalizacije". Poleg tega imajo številni mladi z močnimi ideali že zdaj sovražno stališče do tega, kako jih obravnavamo in označujemo. Zato obstaja velika verjetnost, da etiketiranje poslabša položaj in povzroči, da se mladi umaknejo od stikov in pomoči. V takšnih primerih dosežemo nasprotno od tega, kar je cilj te smernice, tj. da mlado osebo obravnavamo, opolnomočimo in usmerjamo v okviru njenega lastnega razvoja, hkrati pa obravnavamo tudi pomisleke glede vedenja ali okoliščin.

Zaradi nenehno spreminjajočega se konteksta radikalizacije se je treba osredotočiti na preprečevanje in ne na same radikalne ideje. Zavedati se morate, da so radikalne ideje lahko del mladostniškega obdobja in same po sebi morda niso razlog za skrb, temveč so v skladu z zdravim razvojem in iskanjem identitete. Vendar pa se lahko mladi zapletejo v radikalne poglede, ki predstavljajo nevarnost za njihov lasten razvoj ali za njihovo okolje.

Pri ocenjevanju primera in oblikovanju pristopa bi morali prvi posredniki upoštevati tudi razpoložljivo znanje o dejavnih tveganja, sprožilnih in zaščitnih dejavnih za radikalizacijo. V prvi vrsti se osredotočite na povečanje odpornosti s krepitvijo zaščitnih dejavnikov pred radikalizacijo. Dejavniki tveganja za radikalizacijo so dejavniki (vedenje, okoliščine, značilnosti), ki lahko povečajo verjetnost pojava in razvoja radikalizacije pri mladih. Poleg tega lahko določeni dogodki, pogosto v kombinaciji, sprožijo, pospešijo (ali upočasnijo) ali celo obrnejo proces radikalizacije. Ti so znani kot sprožilni dejavniki. Zaščitni dejavniki prispevajo k pozitivnemu razvoju otrok in mladih ter so lahko zelo koristni tako v zgodnjih preventivnih fazah kot tudi v fazah, ko je nenasilna radikalizacija že zaskrbljujoča. Krepitev zaščitnih dejavnikov se ne osredotoča na pomanjkljivosti, temveč vlaga v zmožnosti mlade osebe in njenega okolja. Raziskave kažejo, da je krepitev pozitivnih dejavnikov lažja od blaženja negativnih pogojev. Razumevanje dejavnikov tveganja, sprožilnih in zaščitnih dejavnikov zagotavlja smernice za preventivne pristope proti radikalizaciji.

Poleg tega morajo prvi posredniki razumeti vlogo, ki jo imajo v procesu radikalizacije informacijske motnje in komunikacijski kanali, tako na spletu kot zunaj njega. Vloga teh pojmov je opisana v drugih delih teh smernic.

Vprašanje 2: kako lahko strokovnjaki prepoznajo in interpretirajo znake morebitne radikalizacije pri mladih? Kakšne so perspektive za ukrepanje v primeru radikalizacije ali izogibanja radikalizaciji?

Signali z rdečo zastavo

Prvi posredniki morajo razviti občutljivost za "signale rdeče zastave" in uporabljati strukturirano orodje. Strokovnim delavcem ni treba imeti specializiranega osnovnega znanja o (stalno razvijajočih se) pojavnih oblikah radikalizacije. Vendar je pomembno, da imajo strokovni delavci dobro razvito anteno za "signale rdeče zastave" in da posameznike pravočasno napotijo na ustrezno pomoč ter da vedo, kako poiskati specialistično znanje. Kontrolnih seznamov, s katerimi bi lahko natančno ugotovili, ali se nekdo radikalizira, ni. Resničnost je bolj zapletena. Vključuje tehtanje signalov in iskanje načina, kako to storiti v sodelovanju s strokovnjaki. Prizadevajte si pridobiti celovito sliko o razmerah. Uporabite strukturirano orodje, na primer nizozemski *instrument niet-pluis* organizacije Stichting School & Veiligheid (2020). Nekateri primeri signalov rdeče zastave so:

- Vse večji občutek pripadnosti določeni (politični, verski, etnični) skupini ali nasprotno, občutek, da nikamor ne spadajo.
- prekinitev starih prijateljstev v korist novih prijateljev in socialnih stikov iz radikalne skupine.

- Nekatere izjave in posebna jezikovna raba, ki poudarjajo delitve na "mi" in "oni", povezane z izvorom in vero, in/ali nasilje.
- Spremembe razpoloženja, osamitev ali iskanje drugih načinov povezovanja z vami, socialnim okoljem ali družino.
- Opazne spremembe v šolskem uspehu ali izostajanju od pouka.
- vključevanje v različne pristočasne dejavnosti.
- Sodelovanje v predstavitev.
- Odklonilen odnos do družbe in oblasti.
- Odmik od pravne države, prezir do sistema ali odkrito zavračanje avtoritete države.
- spremembe oblačil in videza, kot so drugačna pričeska (zrasla ali obrita) ali tetovaže, ki simbolizirajo določeno skupino.
- Nedavna izpostavljenost enemu ali več sprožilnim dejavnikom.

Pridobljeno znanje in miselnost

Prvi posredniki bi morali pridobiti tudi znanje ter uporabljati orodja in usposabljanja, ki strokovnjakom pomagajo pri strokovni presoji in razmisleku o primeru. Veščine, ki so koristne pri prepoznavanju znakov radikalizacije, so na primer:

- sposobnost čim bolj objektivnega opisovanja vedenja in izjav mladih, brez vključevanja osebnih domnev.
- učinkovito ocenjevanje varnostnih tveganj z razlikovanjem med zaskrbljujočimi signali in normalnim razvojem mladih pri iskanju identitete in rasti.
- Sprejemanje širokega vidika z upoštevanjem dejavnikov tveganja in zaščitnih dejavnikov.
- celosten pogled na življenjski svet mlade osebe z zbiranjem informacij o različnih življenjskih področjih.
- ozaveščanje o lastnih normah in vrednotah, ki vplivajo na presojo.
- Razprava in razmislek o primeru s kritičnim preverjanjem lastne presoje skupaj s kolegi.

Vprašanje 3: Kdaj, kako, s kom in pod kakšnimi pogoji bi morali deliti/prijaviti signale o morebitni radikalizaciji mladih?

Postopek za prepoznavanje radikalizacije

Prvi posredniki morajo poznati in uporabljati "Postopek za kartiranje, razlago in izmenjavo možnih znakov radikalizacije". Pomembno je, da morebitnih znakov radikalizacije v zvezi z mlado osebo ne zadržujejo zase. Prvi posredovalci morajo poiskati nasvet o razlagi znakov, morebitnih nadaljnjih korakih in možnih varnostnih tveganjih, ki bi lahko nastala zaradi

pogovora z mlado osebo. Za ugotavljanje, razlago in izmenjavo/poročanje znakov morebitne radikalizacije naj uporabijo spodaj opisani postopek.

- **Korak 1: Opredelite** znake potencialne radikalizacije. Poskusite biti čim bolj objektivni in jasno navedite, kdaj gre za subjektivno razlago. Ne pozabite opisati tudi znakov, ki izpodbijajo potencialno radikalizacijo.
- **Korak 2:** Varnostna tveganja naj bodo oprijemljiva. Ali lahko to vedenje ogroža osebo samo? Nekoga drugega?
- **Korak 3:** Na podlagi opisanih signalov poiščite nasvet in, če je mogoče, si ga razložite. V tem koraku je treba preučiti tudi možne načine za nadaljnje ukrepanje na podlagi teh signalov.
- **4. korak:** O signalih se pogovorite z mlado osebo in/ali njenimi starši. Cilj pogovora je treba dobro opisati. Naj to ne bo monolog, temveč prosite za odziv. Po potrebi si oglejte možnosti za pridobitev perspektive ali na primer njihove želje glede podpore.
- **Korak 5:** Ocenite tveganja (še enkrat). Po korakih od prvega do četrtega je morda treba začetno oceno tveganj prilagoditi. Za končno oceno tveganj uporabite informacije, pridobljene v prejšnjih korakih.
- **6. korak:** Na podlagi konkretnega opisa varnostnih tveganj in ocene njihove resnosti se odločite, ali je treba signale o morebitni radikalizaciji posredovati navzven.
- Če je zunanja izmenjava informacij potrebna zaradi resnih varnostnih tveganj, se odločite, katere informacije je treba deliti in komu jih je treba posredovati.

Afektivni profesionalizem

Prvi posredniki morajo prakticirati odnos in veščine "afektivnega profesionalizma". To pomeni, da kot strokovnjak ne delate predvsem na podlagi avtoritete in kognitivnega delovanja, temveč na podlagi vzpostavljanja stika in izkazovanja empatije/angažiranosti glede tega, kar zadeva mladega človeka. Ljubezen do mladih, sočustvovanje z njimi, njihovo pristno spoznavanje, zanimanje zanje in posvečanje pozornosti njihovim pozitivnim vidikom so ključnega pomena. Sodelujte z drugimi strokovnjaki, da bi zagotovili, da je mlada oseba čim bolj obkrožena, in ustvarite sistem socialne podpore, ki dopušča prostor za napake. Nezadostno poznavanje mlade osebe povečuje verjetnost tunelskega vida pri razlagi znakov radikalizacije. Vzpostavitev stika je izredno pomembna. Povezanost je tudi korekcija.

Orodje, ki lahko pomaga pri spretnosti afektivnega profesionalizma, ki je pomembna za razpravo o radikalizaciji in dezinformacijah, je samorazkritje. Pomembna razsežnost afektivnega dela je, da se kot mladinski delavec mlademu človeku predstavimo kot človek. Odvisno od situacije je pri tem v pomoč, če z mladimi delimo nekaj o svojih prepričanjih, vrednotah, idealih, razočaranjih, frustracijah in jezi. Deljenje svojih izkušenj, občutkov in misli se imenuje "samorazkrivanje". S tem razkrijete nekaj o sebi, kar je bilo prej skrito. Samorazkritje je koncept, ki sta ga uvedla Altman in Taylor leta 1973 kot rezultat raziskave medosebnih odnosov. V skladu s tem konceptom postopno razkrivanje čustev in osebnih izkušenj spodbuja tako občutek zaupanja kot tudi poznavanje nekoga drugega. Ko to storite

pri svojem delu mladinskega delavca, govorimo o poklicnem samorazkrivanju. To se dogaja verbalno, neverbalno in kontekstualno. Tako na primer tako, da nekaj dobesedno poveste, z obrazno mimiko, držo telesa in celo z znamko in barvo oblačil, ki jih nosite. Samorazkritje lahko sproži mladinski oskrbovalec, lahko pa ga spodbudi tudi prejemnik oskrbe s postavljanjem osebnih vprašanj.

Raziskovalca Schnellbacher in Leijssen sta razlikovala med štirimi vrstami samorazkrivanja v okviru skrbništva:

- razkritja o izkušnjah ali dejstvih iz terapevtovega življenja zunaj terapevtske seanse ali o osebnih pogledih ali vrednotah.
- Zagotavljanje jasnosti o terapevtovem miselnem procesu, motivih in razlogih za njegova dejanja, terapevtovem čustvenem stanju.
- Razkrivanje čustev, misli ali podob, ki jih vzbujata strankina zgodba.
- Razkritja o izkušnjah pacienta v terapevtskem odnosu in s stranko v interakciji.

Na splošno velja, da je samorazkrivanje koristno. V 80 % študij so učinki samorazkritja ugodni, v 20 % pa neugodni. Učinek je največji pri dejavniku "zaznane topline", poleg tega ima človek skrbnika bolj rad. Zmerno samorazkrivanje s strani negovalca izzove samorazkrivanje s strani klienta. Vendar je treba to upoštevati glede na kontekst. Pri tem veljajo naslednje splošne smernice:

- Razkrivanje sebe izvajajte redko. Moč samorazkrivanja je prav v tem, da ni običajno.
- To storite premišljeno in zavestno. Preden odgovorite na vprašanje, ki zahteva samorazkritje, poskušajte ugotoviti, kaj stranka dejansko sprašuje. Tako se lahko bolje pogovorite o strankini temeljni potrebi. Razlogi s strani bolnika so lahko naslednji:
 - To ni vprašanje, temveč izjava o stališču,
 - Prvi je testiranje terapevta,
 - Človek nekaj išče, na primer zagotovilo.
- Previdno izbirajte besede: kako empatično ali čustveno nabito je pripovedovanje in tudi stopnja intimnosti morata ustrezati bolnikovim potrebam. Pretirano osebno samorazkrivanje je razmeroma neugodno, vendar je potrebna določena stopnja intimnosti.
- Bodite odzivni pred, med in po samorazkritju. Z vprašanji ali opazovanjem pridobite povratne informacije o tem, kako jih stranka sprejema, da se boste lahko še bolj prilagodili.

Sonneveld, druga raziskovalka, v kontekstu mladinskega dela ugotavlja, da odkritost glede lastnih izkušenj ni vedno lahka in jo lahko spremljata negotovost in dvom. Pri samorazkrivanju je treba biti previden, saj iz literature vemo, da ima izpostavljanje ranljivosti tudi tveganja in pasti. To vsekakor velja tudi za temo radikalizacije. V zadnjem času je na voljo tudi literatura, ki ponuja vpogled v to, kako je mogoče metodično in strokovno uporabiti samorazkritje v socialnem delu in socialnem varstvu ter kakšne so pri tem priložnosti, pasti in tveganja.

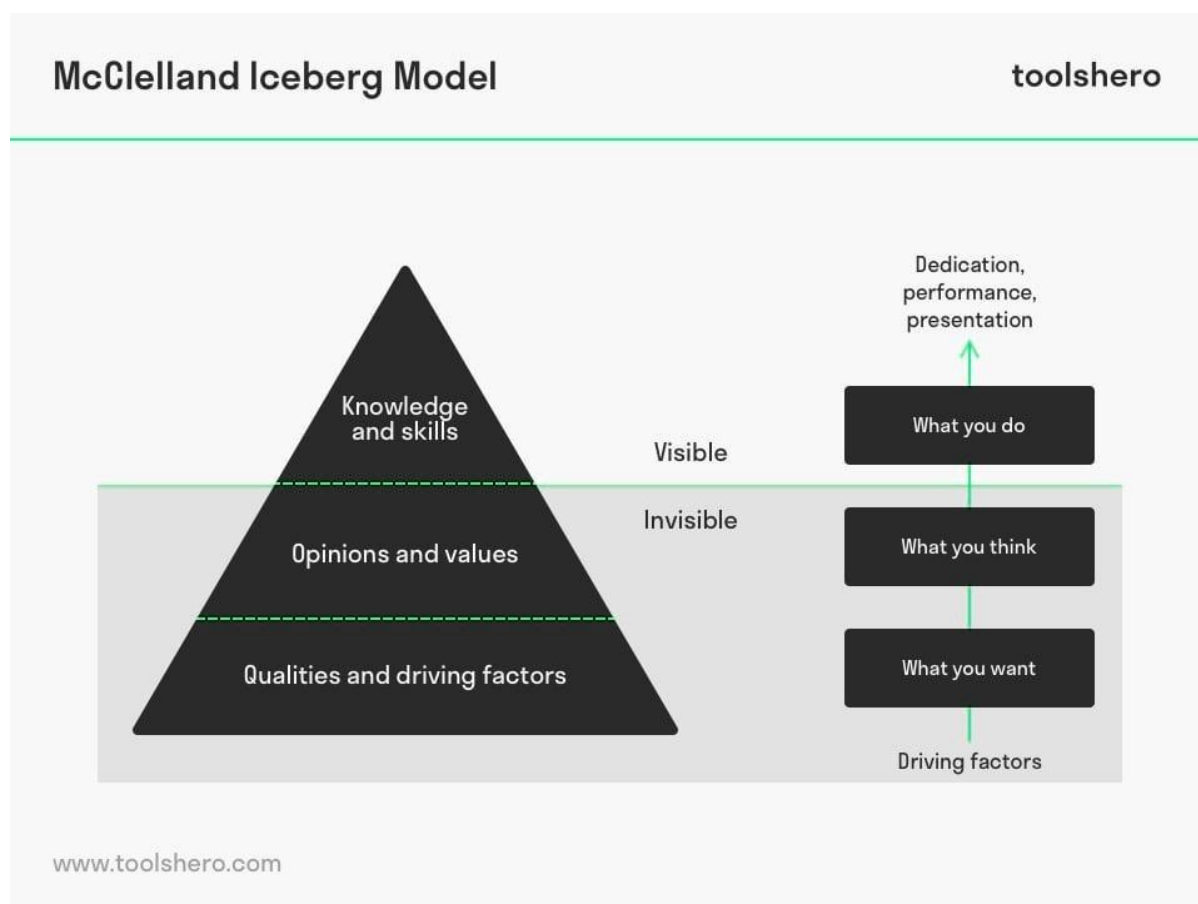
Preprečevanje pristranskosti

Osebe, ki so prve na vrsti, bi morale razmisliti o svojih dejanjih in se v pogovorih z mladimi izogibati pristranskosti. Pomembno vprašanje v zvezi s tem je, kako lahko strokovni delavci razlikujejo med objektivno (na smernicah temelječo) in subjektivno (s kontekstom povezano) presojo. To ni enostavno, saj so tudi strokovni delavci del družbe, v kateri obstajajo implicitne predstave o različnih skupinah. Socializacija v zvezi s tem lahko vpliva na lastno razmišljanje in določene predsodke, kar lahko zamegli objektivno presojo. Vendar je ključnega pomena, da kot strokovnjak zavzamemo pravo držo, ki vabi k pogovorom, zlasti z mladimi (pa tudi s starši). O lastnih normah glede radikalizacije, ki jih ima prvi posrednik, je treba redno razpravljati tako v ekipi kot v organizaciji. Bistvenega pomena sta razmislek in zavedanje lastnih dejanj, zlasti glede obstoječih stereotipov in predsodkov v družbi do določenih skupin. To pomaga preprečevati osebno pristranskost in strokovnim delavcem omogoča razlikovanje med objektivno (smernice) in subjektivno (s kontekstom povezano) presojo. Študije kažejo, da obstajajo štiri ključni elementi, ki so temeljnega pomena za učinkovit dialog:

- Zagotovite smernice za raziskovanje radikalnih sporočil.
- Zavračanje agresije.
- Dialog mora biti enakopraven.
- Odnosi morajo temeljiti na zaupanju, tako da se mladostniki in mladi odrasli počutijo udobno, ko izrazijo svoje dvome.

Poiščite osnovne težave

Prvi posredniki bi se morali osredotočiti na prepoznavanje in odpravljanje temeljnih težav pri mladih ter to upoštevati pri strokovni presoji, ko obravnavajo radikalizacijo. Psihološke in druge težave so lahko podlaga za radikalizacijo mladih ali k njej prispevajo. O teh vprašanjih se pozanimajte pri mladi osebi in jih upoštevajte pri strokovni presoji v zvezi z radikalizacijo. Z obravnavanjem osnovnih vprašanj obravnavate tudi radikalizacijo. Pri sumu na radikalizacijo na primer uporabite model ledene gore iz McClellanda (1985) ali uporabite druge metodologije, opisane v smernicah, da bi ugotovili temeljna vprašanja, povezana z radikalizacijo.

Vir: Mulder, 2015.

Vidno vedenje

Provokativno vedenje
Grozeče izjave
(Podpora) nasilju
Sklicevanje na ideologijo
Članstvo v skupini

Nevidni gonilni dejavniki

Pomanjkanje dobrega počutja
Problematična uporaba medijev
Izkušnje z izključenostjo
Konflikti doma; neustrezna vzgoja
Psihološka in psihiatrična vprašanja
Blaga intelektualna oviranost
Travmatični dogodki v osebnem življenju in družbenem okolju

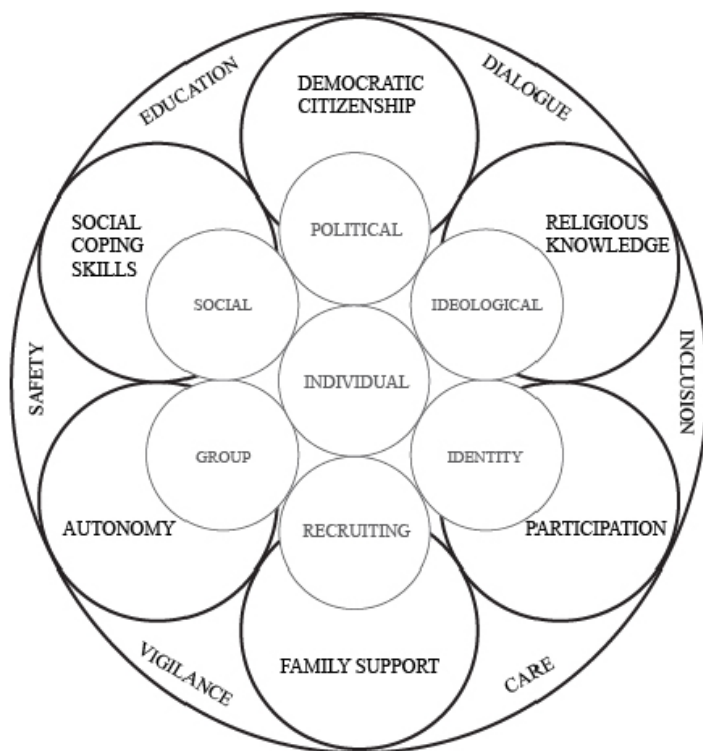
Vprašanje 4: kako lahko preventivno posredujete pri radikalizaciji s poudarkom na zaščitnih dejavnikih?

Odpornost

Da bi lahko vodilni delavci ukrepali za preprečevanje radikalizacije, bi se morali osredotočiti na zaščitne dejavnike, na primer na odpornost. Glede na pregled vse literature o radikalizaciji, ki so ga leta 2018 objavili Campelo in drugi, se znanstvene študije o dejavnikih, povezanih z radikalizacijo, osredotočajo predvsem na dejavnike tveganja. Manj pozornosti je namenjena zaščitnim dejavnikom, ki lahko dejansko preprečijo, da bi se nekdo radikaliziral. Vendar so lahko zaščitni dejavniki zelo koristni tako v zgodnjih preventivnih fazah kot v fazah, ko je nenasilna radikalizacija že prisotna. Raziskave kažejo, da je krepitev pozitivnih dejavnikov lažja od blaženja negativnih okoliščin. Krepitev zaščitnih dejavnikov se ne osredotoča na pomanjkljivosti, temveč vlaga v zmožnosti posameznika in njegovega okolja. Pri tem ima pomembno vlogo odpornost, ki se pogosto razume kot sposobnost posameznika, da se po travmatičnem dogodku "odbije". V pregledu iz leta 2021 raziskovalci Stephens, Sieckelinck in Boutellier ugotavljajo, da je koncept "odpornosti" pomemben temelj skupnega okvira za preprečevanje polarizacije, radikalizacije in ekstremizma ter da odpornosti ne bi smeli obravnavati le na ravni posameznika, temveč tudi na ravni družbenih kategorij, kot so družina, vrstniške skupine, soseska ali skupnost.

Kakšne vrste posegov so torej potrebne? Povečanje odpornosti ne zadeva le posameznika, temveč je treba pozornost nameniti tudi njegovemu okolju. Poleg tega je za intervencije koristna dolgoročna perspektiva, saj boj proti radikalizaciji ne sme biti odvisen od novih dogodkov (kot so teroristična dejanja). Spodnji model ponazarja kontekst. Jedro tvori posameznik s svojimi osebnimi značilnostmi in lastnostmi.

Posameznika obkrožajo dejavniki tveganja za radikalizacijo, ki so povezani s posameznikovim okoljem. Ti dejavniki tveganja večinoma temeljijo na Ranstorpovem kalejdoskopskem modelu iz leta 2016. Slika že na prvi pogled jasno kaže, da je za vzpostavitev zaščitnih programov potrebno sodelovanje strokovnjakov z različnih področij.

Vir: Ranstorp, 2016.

Na mladinskem področju so številne preventivne dejavnosti zdaj usmerjene v krepitev odpornosti in odpornosti mladih, ki so lahko dovzetni za radikalizacijo. Ta pristop je izbran tudi v prednostnih nalogah vladne politike. Številni zaščitni programi, namenjeni krepitvi odpornosti, se osredotočajo na preprečevanje ali nevtralizacijo negativnih vplivov in dogodkov ali na razvoj boljših mehanizmov za spoprijemanje z njimi.

Posegi se lahko osredotočijo na postavitve posameznika v središče in/ali vplivanje na kontekst/okolje, v katerem posameznik deluje. V zgoraj opisanem modelu zunanji krogi predstavljajo teme, na katere so usmerjeni zaščitni programi. Te vključujejo:

- **Demokratična vzgoja:** učenje bolj diferenciranega pogleda na svet in politiko ter spodbujanje aktivnega državljanstva.
- **Ideološka odpornost,** zlasti digitalna odpornost proti lažnim novicam in teorijam zarote.
- **"Prva pomoč" pri vprašanih identitete,** vključno z versko in ideološko vzgojo. Vodenje mladih pri iskanju identitete.
- **Podpora družini:** spodbujanje pozitivnih družinskih odnosov.
- **Samouresničevanje:** krepitev občutka lastne vrednosti in osebnega delovanja.
- **Socialne veščine in norme.**

Te teme so v veliki meri skladne s prednostnimi nalogami vladne politike za krepitev odpornosti proti radikalizaciji. Omenjeni programi so namenjeni zaščiti pred socialno odtujenostjo. Ne osredotočajo se le na preprečevanje škode, temveč tudi na povečanje

razvojnih možnosti in odpornosti posameznikov in družin. Eden od ključnih ponavljajočih se elementov v pričevanjih nekdanjih radikalcev je zaznana precejšnja rast znotraj radikalnega okolja. Zato je pomembno, da se mladim zagotovi pozitivna alternativa v smislu osebne rasti. Usmerjanje družbene odpornosti zahteva, da strokovnjaki ustvarijo alternativne prostore, v katerih se lahko mladi razvijajo.

Raziskovalca Cankor in Noor sta v svojem poročilu iz leta 2021 operacionalizirala predvidene cilje in pristope, ki se uporabljajo znotraj šestih vrst zaščitnih programov:

Program	Cilj	Pristop
Demokratično izobraževanje	Vzgoja mladih za neodvisne in kritične državljane (odpornost proti radikalizaciji).	<ul style="list-style-type: none"> - Učenje mladih, da imajo bolj diferenciran pogled na svet in politiko. - Spodbujanje spoznavanja raznolike družbe - Spodbujanje aktivnega državljanstva
Ideološka odpornost	učenje mladih kritičnega in neodvisnega razmišljanja ter razvijanje realističnega pogleda na svet (odpornost proti ideologijam).	<ul style="list-style-type: none"> - Spodbujanje medijske pismenosti - spodbujanje mladih, da kritično preučujejo sporočila drugih in se naučijo prepoznavati namene, ki se v njih skrivajo.
"Prva pomoč" pri težavah z identiteto	Vodenje mladih pri iskanju identitete	Učenje mladih, kako oblikovati svojo večplastno identiteto
Podpora družine	Odporno starševstvo	<ul style="list-style-type: none"> - Neposredno: podpora in vodenje družin - Posredno: krepitev odpornosti otrok proti nasprotnim si normam in vrednotam, polarizaciji, izključenosti in radikalnim vplivom.
Samouresničevanje	<ul style="list-style-type: none"> - Odkrivanje, kdo ste (talenti, priložnosti in možnosti) - osebna rast (odpornost na skupinsko) 	<ul style="list-style-type: none"> - Povečanje lastne vrednosti - Krepitev lastne verske identitete - Razvoj talentov - pridobivanje boljšega vpogleda v lastnosti, možnosti in priložnosti.

	dinamiko, novačenje in ekstremistične verske ideje)	
Socialne spretnosti in norme	zagotavljanje socialnih okvirov mladim (socializacija).	<ul style="list-style-type: none"> - Učenje mladih, da ostanejo zvesti sami sebi, ne da bi škodovali drugim. - Spoznavanje drugih perspektiv

Ločimo tri ravni odpornosti:

- Odpornost posameznika,
- odpornost v skupnostih,
- odpornost družbe.

Na vsaki ravni je opisanih več obstoječih programov (intervencij), ki krepijo odpornost. Poleg tega se razpravlja o pomenu partnerstev in o tem, kaj lahko vključujejo.

Odpornost posameznika

Odpornost posameznika se nanaša na proces, sposobnost ali rezultat uspešnega prilagajanja kljub izzivom ali ogrožajočim okoliščinam, s katerimi se posameznik sooča. V literaturi so predstavljene različne pobude in predlogi za sodelovanje, ki se osredotočajo na krepitev samozavesti, empatije, odgovornosti, različnih perspektiv, različnih vrednot, moralne zavzetosti in/ali (digitalne) pismenosti posameznikov.

Odpornost v skupnostih

Odpornost v skupnosti lahko opišemo kot *"proces, v katerem različni člani skupnosti kolektivno razvijajo prilagoditveno sposobnost, da v negativnih okoliščinah izberejo pozitivno pot"* (povzeto po Norris et al., 2008, str. 131). Ključni izraz v literaturi o odpornosti skupnosti je "kolektivna učinkovitost": socialna kohezija, združena s pripravljenostjo za ukrepanje v imenu širše skupnosti.

Družbena odpornost

Pri razvijanju in krepitvi družbene odpornosti so pomembne socialne vezi, socialni mostovi in socialne povezave. To vključuje sodelovanje med različnimi skupnostmi, na primer pri

mladinskem delu in izobraževanju (socialno premostitev). Vključuje tudi povezave s pomembnimi deležniki, kot so lokalne, regionalne in nacionalne vladne institucije (družbeno povezovanje). Raziskovalca Mutsaers in Demir v svoji publikaciji iz leta 2020 opisujeta dva modela: model *"Netwerk Sociale Onrust en Maatschappelijke Spanningen"* (Mrežni socialni nemir in družbene napetosti) in aarhuski model. Ta modela obširno obravnavata merila za družbeno povezovanje, družbeno premostitev in družbeno povezovanje. Modeli dajejo velik poudarek vzpostavljanju in ohranjanju povezav znotraj institucij in agencij (ločeno ena od druge), med institucijami in agencijami ter med temi institucijami, agencijami in družbo kot celoto, vključno z vlado, etničnimi skupinami, verskimi skupnostmi in političnimi aktivisti.

Učinkoviti elementi zaščitnih programov

Učinkovite elemente lahko opišemo kot "ključne ali najuspešnejše sestavine intervencije, ki zagotavljajo, da ima intervencija želeni učinek" in je tako učinkovita. Delujoči elementi so ključni elementi, s pomočjo katerih intervencija "deluje" in prinaša zelene učinke za določene ciljne skupine v določenem kontekstu (npr. v šoli ali v skupnostnem centru). Ker so delovni elementi bistveni deli intervencije za doseganje ciljev, jih je treba pri prilagoditvah ohraniti. So specifični za določene (pod)cilje in (pod)ciljne skupine intervencije.

V skladu s poročilom Cankorja in Noora iz leta 2021 je mogoče opredeliti tri glavne kategorije vsebinskih delovnih elementov:

1. Intervencije, namenjene skrbnikom: Skrbniki pridobijo znanje in razumevanje različnih tem, kot so stereotipi, diskriminacija, izključenost, radikalizacija in polarizacija, ter posledic in tveganj, povezanih z njimi. Pridobijo tudi vpogled v fazo mladostništva in pridobijo pedagoško znanje. Proces pridobivanja znanja in razumevanja vključuje tudi ozaveščanje lastnih dejanj, na primer zavedanje lastne filozofije vzgoje, vzgojnega vedenja in njihovega vpliva na otrokov razvoj.
2. Intervencije, namenjene skrbnikom ali mladim: Skrbniki in mladi se naučijo veščin, kot so socialne veščine, starševske veščine, komunikacijske veščine, pa tudi učinkovito reševanje problemov, premagovanje situacij, ki vključujejo diskriminacijo, uporabo podpore iz (neformalne) mreže in izražanje kritike do družbe. Med spretnosti je vključen tudi razvoj spretnosti kritičnega mišljenja. Pridobivanje, izpopolnjevanje in/ali prakticiranje spretnosti je obravnavano v vseh opisanih intervencijah.
3. Intervencije, namenjene mladim: Vključujejo vidike, kot so samozavest, samoučinkovitost, samorefleksija, samoregulacija, obeti za prihodnost, samodisciplina, samozavedanje ter povezovanje z lastnimi čustvi in občutki.

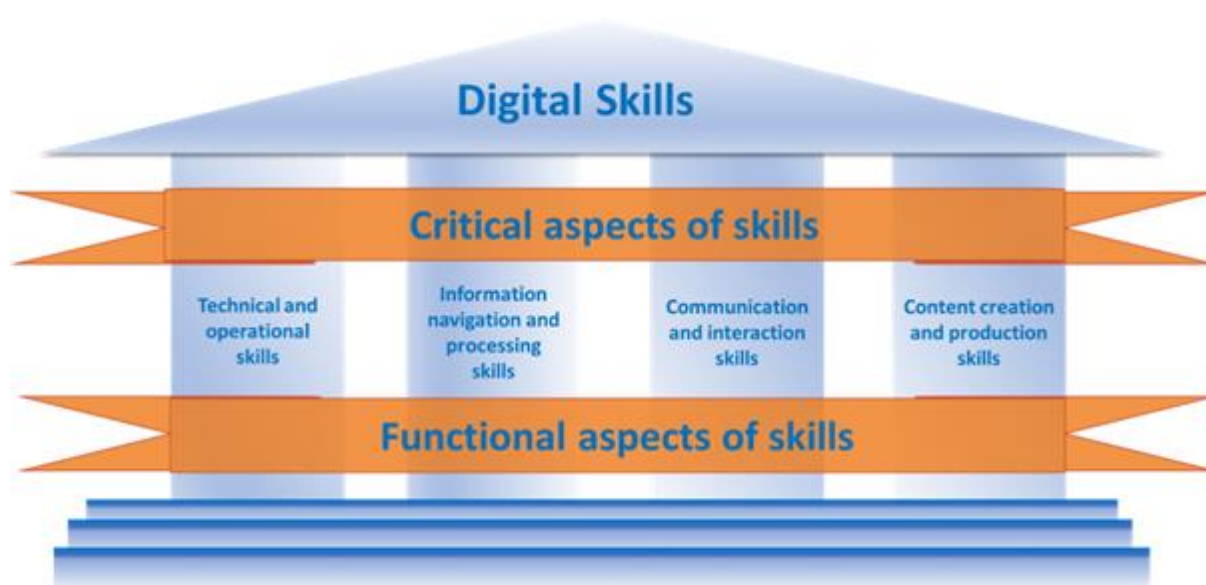
V okviru vsebinskih delovnih elementov je mogoče dodatno razlikovati med sredstvi (spretnosti) in viri (socialna omrežja/okolje). Vse opisane intervencije delujejo na sredstva. Pomembni viri vključujejo pozitivno identiteto, samozavest, samoregulacijo in socialne veščine. Pri nekaterih intervencijah je pozornost namenjena tudi virom. Izkoriščanje virov iz okolja pomeni na primer odpravljanje tabuja o iskanju pomoči, omogočanje staršem, da vzpostavijo (neformalne) mreže v zvezi s starševstvom in dostopajo do ustreznih institucij,

ter pomoč mladim, da razumejo, kako pomembno je imeti mrežo. Poleg vsebinskih delovnih elementov so prisotni tudi metodološki delovni elementi. Šest najpogostejših metodoloških delovnih elementov v intervencijah je naslednjih:

1. Prenos informacij: Različne metode omogočajo uspešen prenos znanja, vključno z uporabo filmov (vizualno gradivo je lahko močno učno orodje), razpravami in dialogi, v katerih udeleženci izmenjujejo znanje in izkušnje ter se učijo drug od drugega. K učinkovitejšemu prenosu znanja in sporazumevanju lahko prispevajo tudi skupno predznanje in skupni jezik med izvajalcem usposabljanja in udeleženci.
2. Vloga trenerja: Vloga izvajalca usposabljanja, trenerja, moderatorja ali vodje razprave je na različne načine bistvena za uspeh posega. Vodja usposabljanja zagotavlja varno učno okolje in ozračje zaupanja v procesu usposabljanja ali usmerjanja. Trenerji lahko mladim služijo kot vzorniki in imajo vplivno vlogo. Pri večini intervencij je pomembno, da je trener kulturno občutljiv. Pri nekaterih intervencijah ima izvajalec usposabljanja podobno ozadje in/ali jezik kot udeleženci. Raziskave kažejo, da lahko skupna identiteta med sporočevalcem in prejemnikom pripomore k temu, da prejemniki bolje ohranijo in razumejo informacije, do sporočevalca pa imajo pozitivnejši odnos (Eldredge et al., 2016).
3. Vadba in pridobivanje spretnosti: Vadba spretnosti je lahko v različnih oblikah, kot so igranje vlog z akterjem usposabljanja ali soudeležencem, vadba določenega vedenja med usposabljanjem, pri kateri lahko izvajalec usposabljanja zagotovi popravke ali pomoč, načrtovanje vedenja, ponavljanje za boljše ohranjanje informacij in dodeljevanje domačih nalog.
4. Skupinski pristop: V skupinskih pogovorih, dialogih, debatah in razpravah lahko udeleženci izmenjujejo spoznanja in se učijo drug od drugega. Prispeva tudi k spoznanju, da niso sami, ko se spopadajo z določenimi vprašanji, in udeleženci lahko doživijo medsebojno podporo.
5. Osredotočite se na izkušnje in znanje udeleženca: Pri tem se uporabljajo interaktivne metode, ki udeležencem omogočajo, da delijo svoje zamisli in izkušnje, s čimer se daje prednost izkušnjam in znanju udeležencev. Ta pristop pomaga izvajalcu usposabljanja, da se bolje poveže z življenjskimi izkušnjami udeležencev.

2.3 Identifikator digitalnih spretnosti

Do nedavnega je bilo oblikovalcem politik, strokovnjakom in raziskovalcem na voljo zelo malo orodij za ocenjevanje širokega spektra digitalnih spretnosti med mladimi. Raziskovalci, ki sodelujejo pri projektu Youth skills, so to vrzel zapolnili z razvojem edinstvenega, mednarodno potrjenega anketnega instrumenta z 31 postavkami - kazalnika digitalnih spretnosti mladih (yDSI). yDSI meri kombinacijo postavk spretnosti in znanja na štirih različnih področjih - tehnične in operativne spretnosti (TO); navigacija in obdelava informacij (INP); komunikacija in interakcija (CI); ter ustvarjanje in produkcija vsebin (CCP) -, ki zajemajo funkcionalne in kritične vidike digitalnih spretnosti (glej sliko 1).

Slika 1: Štiri področja digitalnih spretnosti yDSI, ki vključujejo funkcionalne in kritične vidike

Pri vseh štirih razsežnostih je treba razlikovati med sposobnostjo uporabe funkcij informacijskih in komunikacijskih tehnologij (IKT) (funkcionalni vidiki) in razumevanjem, zakaj so IKT zasnovane in vsebine ustvarjene na določene načine, ter sposobnostjo uporabe tega znanja pri upravljanju interakcij v digitalnih prostorih in z njimi (kritični vidiki).

2.4 Kako prepoznati lažne informacije

V dobi obilja informacij je morda težko prepoznati lažne informacije in se izogniti medijskim mehurčkom. Vendar lahko uporabite različne vire in metode, da se naučijo prepoznavati lažne informacije in povečate njihovo izpostavljenost alternativnim stališčem. V tem poglavju bomo predstavili več virov, ki so vam lahko v pomoč. Kljub temu ne pozabite, da nobena metoda ne more izbrisati vseh napačnih informacij ali prebiti vseh medijskih mehurčkov. Korake k bolj zaokroženemu in izobraženemu pogledu na svet lahko naredite le z vključevanjem različnih virov, proaktivnim potrjevanjem informacij in aktivnim iskanjem drugih mnenj.

Orodja za preverjanje dejstev

Spletne strani za preverjanje dejstev

Spletne strani, ki objektivno ocenjujejo resničnost trditvev, izjav in novic, kot so [Snopes](#), [FactCheck.org](#) in [PolitiFact](#), imajo pomembno vlogo v boju proti dezinformacijam. Te pobude so lahko neodvisne ali pa so vključene v dejavnosti medijev in novinarskih podjetij. Flamska spletna stran [factcheck.vlaanderen](#) na primer zagotavlja neodvisna preverjanja dejstev o različnih sporočilih, povezanih z aktualnimi dogodki, politiko in zdravjem. Flamska javna radiotelevizija VRT ima v uredništvu informativnega programa že nekaj let oddelek, ki se posebej ukvarja s [preverjanjem dejstev](#). V vseh primerih lahko uporabniki ocenijo verodostojnost vsebine, s katero se srečajo, saj platforme izvajajo strog postopek analize in preverjanja informacij iz različnih virov.

Spletna mesta, namenjena ocenjevanju verodostojnosti poročil, to počnejo na metodičen način. Za preverjanje ali ovržbo vsebine uporabljajo podatke, analize, mnenja strokovnjakov in uradno dokumentacijo. Preglednost in odgovornost v postopku preverjanja dejstev sta zagotovljeni z upoštevanjem strogih uredniških pravil in načel novinarske etike. Novinarskim člankom ali trditvam pogosto dodelijo ocene ali oznake, da bi dokazali njihovo verodostojnost. *Resnične*, *lažne*, *zavajajoče*, *delno resnične* in *večinoma lažne* so vse možne oznake za te trditve. Članki in spletne strani dobijo oznake ali značke, ki označujejo njihovo splošno zanesljivost ali obseg, v katerem so bili podvrženi preverjanju dejstev.

Razkrivanje napačnih informacij in potrebni popravki so ključne storitve, ki jih opravljajo spletna mesta za preverjanje dejstev. Preučujejo podatke in zagotavljajo poglobljena pojasnila, da bi ovrgli napačne izjave politikov, javnih osebnosti in medijev. Iskalne zbirke podatkov o preverjenih trditvah so na voljo na različnih spletnih mestih. Ljudje lahko s tem orodjem hitro pridobijo zanesljive informacije in preverijo veljavnost splošno razširjenih trditvev.

Organizacije, ki preverjajo informacije, pogosto sodelujejo in se vključujejo v globalne mreže za preverjanje dejstev. To partnerstvo spodbuja mednarodne standarde preverjanja dejstev s spodbujanjem izmenjave informacij in strokovnega znanja. Skupnost, ki preverja dejstva, pridobi sredstvo za medsebojno preverjanje odgovornosti.

Razširitve brskalnika

NewsGuard in Media Bias/Fact sta dva primera dodatkov za brskalnik, ki analizirata in ocenjujeta spletna mesta z novicami, da bi potrošnikom pomagala določiti, katerim spletnim mestom lahko zaupajo. Cilj teh dodatkov je izboljšati znanje ljudi o medijih, da bodo lahko kritično brali novice in spletna mesta. Ti dodatki za svoje uporabnike takoj ocenijo in analizirajo vire novic. Ta dodatek prikazuje verodostojnost spletnega mesta ali članka, politično pristranskost in zgodovino preverjanja dejstev neposredno v brskalniku. Omogoča hitro oceno verodostojnosti informacij in morebitne pristranskosti.

Dodatek Media Bias/Fact-Checking med drugim ocenjuje zanesljivost, objektivnost, preglednost in uredniško pristranskost vira novic. Strokovne skupine pogosto opravijo ocenjevanje tako, da preverijo verodostojnost in resničnost trditev vira. Dodatek spodbuja odprtost, saj ljudi obvešča o lastništvu, financiranju in političnem vplivu na različne medije. Uporabniki lahko bolje ocenijo zanesljivost poročanja, če so seznanjeni z morebitnimi pristranskostmi ali navzkrižji interesov.

Dodatka Medijska pristranskost in Preverjanje dejstev razvrščata novice glede na njihov zaznani politični spekter. Opišejo se lahko kot "levo usmerjene", "desno usmerjene", "sredinske" ali pa uporabijo bolj diferenciran pristop z drsno lestvico. Uporabniki lahko s temi oznakami bolje prepoznajo svoja ideološka nagnjenja. Nekateri dodatki upoštevajo tudi podatke iz tretjih virov, ki preverjajo trditve. Opozarjajo na to, ali je bil vir novic že prej preverjen z dejstvi, ugotavljajo, katere trditve so bile ovržene ali potrjene, in navajajo povezave z ustreznimi organizacijami za preverjanje dejstev.

Povratno iskanje slik

Povratno iskanje slik, kot je Googlovo povratno iskanje slik, je dragocena tehnika, ki uporabnikom omogoča iskanje podobnih ali sorodnih slik na podlagi obstoječe slike. Njena uporabnost je v preverjanju verodostojnosti slike, njenega izvora ali morebitne zlorabe. Postopek vključuje primerjavo značilnih lastnosti, vzorcev in metapodatkov slike z obsežno podatkovno zbirko slik. Povratni iskalniki slik delujejo tako, da primerjajo vizualne značilnosti naložene slike s tistimi, ki so že shranjene v sistemu.

Znani iskalniki, kot sta Google in Bing, ponujajo možnosti povratnega iskanja slik, ki so neprecenljivo orodje za razlikovanje med izvorno sliko in sliko, ki je bila digitalno

spremenjena. S to funkcijo uporabniki dobijo vpogled v pogostost uporabe slike v različnih kontekstih, kar razkrije njen izvor in morebitne spremembe. Ta zmožnost ima ključno vlogo pri odkrivanju razširjanja lažnih informacij ali goljufivih slik, kar na koncu pripomore k ohranjanju pristnosti in točnosti vizualnih vsebin na spletu.

S pomočjo povratnega iskanja slik lahko najdete tudi izvornik ali kopije višje ločljivosti slike nizke ločljivosti ali stisnjene slike, kar je lahko koristno za številne aplikacije, vključno z grafičnim oblikovanjem in raziskavami, pa tudi za spremljanje kršitev avtorskih pravic in nepooblaščen uporabe slik.

Ne smemo spregledati omejitev povratnega iskanja slik. Dimenzije, kakovost, obrezovanje in obdelava slik vplivajo na končni izdelek. Pri fotografijah, ki so redke, nenavadne ali imajo nizko internetno prepoznavnost, je morda težko dobiti natančno ujemanje ali izvesti povratno iskanje slik.

Orodja za preverjanje v družabnih medijih

Orodja za preverjanje v družabnih medijih so narejena za pomoč uporabnikom pri prebiranju velike količine vsebine, ki je na voljo na teh spletnih mestih, in ugotavljanju zanesljivosti najdenih informacij. Ta sredstva uporabnikom ponujajo informacije o ozadju in orodja za preverjanje dejstev, ki pomagajo pri preprečevanju širjenja lažnih informacij.

Facebook in Twitter sta na primer v sodelovanju z neprofitnimi organizacijami začela izvajati pobude za preverjanje dejstev. V okviru teh pobud so na gradivo, ki je lahko sporno ali zavajajoče, nameščeni znaki za preverjanje dejstev. Uporabniki, ki naletijo na označeno vsebino, lahko oznako uporabijo kot vstopno točko za nadaljnje branje ali preverjanje dejstev.

Verodostojnost gradiva, naloženega v družbenih medijih, pogosto preverjajo neodvisne organizacije za preverjanje dejstev, s katerimi so platforme sklenile partnerstva. S sodelovanjem lahko preveritelji dejstev pomagajo zagotoviti, da imajo potrošniki dostop do točnih informacij in dobro raziskanih člankov o določenem vprašanju. Uporabniki lahko prijavijo sporno vsebino, ki jo nato pregledajo moderatorji. Uporabniki lahko moderatorje platforme opozorijo na sporne informacije, tako da jih lahko med drugim preverijo in označijo.

Nekateri sistemi za preverjanje uporabljajo umetno inteligenco in tehnike strojnega učenja, da bi preverili gradivo, ki ga je ustvaril uporabnik. Ti programi analizirajo metapodatke, udeležbo uporabnikov in okoliški kontekst, da bi ugotovili možnost dezinformacij ali manipulacije. Legitimnost in ugled virov, objavljenih v družbenih medijih, se lahko preverita z uporabo zmogljivosti, ki jih zagotavljajo orodja za preverjanje. Ta lahko pregledajo ponujene naslove URL, poiščejo signale zaupanja ter rezultate primerjajo z rezultati zanesljivih skupin za preverjanje dejstev in podatkovnih zbirk.

Kako biti medijsko pameten?

Biti "medijsko pameten" pomeni imeti znanje, izkušnje in veščine kritičnega razmišljanja, da se lahko uspešno spopademo z zapletenim področjem današnjih medijev, sprejemamo utemeljene odločitve in pošteno sodelujemo v digitalni dobi. Medijska pismenost je sposobnost kritičnega vrednotenja virov informacij in informiranega odločanja o tem, čemu verjeti in koliko zaupati.

Izobraževanje o medijih se začne z obvladovanjem osnov medijske pismenosti. Vključena je sposobnost uživanja, obdelave in produkcije medijev. Tisti, ki so medijsko pismeni, so sposobni oceniti resničnost in morebitno pristranskost informacij, ki jih prejmejo, saj poznajo metode, ki se uporabljajo pri ustvarjanju medijev, različne vrste medijev in informacije, ki jih ti predstavljajo. Če želimo biti medijsko izobraženi, moramo biti sposobni kritično oceniti vsebino. Za to je treba biti skeptičen do ponujenih podatkov, odprt za nove ideje in pripravljen iskati informacije v različnih verodostojnih virih. Kritični misleci so skeptični do nepreverjenih trditvev in le redko karkoli vzamejo zares.

Ljudje, ki so usposobljeni za medije, lahko ocenijo zanesljivost svojih virov. Preverijo verodostojnost, avtoriteto in odprtost vira, nato pa podatke primerjajo z drugimi zanesljivimi viri. Človek lahko sprejme bolj informirano odločitev, ko upošteva morebitne pristranskosti ali namere vira. Da bi potrdili trditve, ovrgli dezinformacije in se bolj poglobljeno seznanili z zapletenimi temami, sodelujejo pri preverjanju dejstev, da bi preverili verodostojnost gradiva.

Drugi del medijske pismenosti je prepoznavanje morebitnih pristranskosti različnih ponudnikov medijev. Tisti, ki se izobražujejo o medijih, se zavedajo možnosti pristranskosti v medijih in si prizadevajo pridobiti uravnotežen pogled na določeno vprašanje iz različnih virov. Zavedajo se, da se pristranskost lahko izraža z izbiro zgodb, oblikovanjem teh zgodb, uporabljenim jezikom in odsotnostjo določenih mnenj.

Medijska pismenost pomeni, da razumemo, kako prepoznati in se izogniti običajnim oblikam medijske manipulacije. Del tega je prepoznavanje lažnih podob, čustvenih pozivov, propagande in naslovov clickbait. Ljudje, ki so medijsko pismeni, so vedno pozorni na prizadevanja za manipulacijo in agresivno preizprašujejo motive za gradivom, ki ga prejemajo.

Nasveti za izboljšanje sposobnosti prepoznavanja lažnih informacij

Da bi ugotovili, ali je informacija zanesljiva ali pa gre za napačne ali dezinformativne informacije, lahko mladi izvajajo dve glavni dejavnosti: preverjanje virov in preverjanje dejstev. Preverjanje vira se nanaša na preiskavo vira informacije, na primer spletnega mesta ali računa v družabnih medijih, ki jo je delil, pa tudi vira, ki je morda prvi ustvaril informacijo.

Po podatkih [Stanford History Education Group](#) je ena najuspešnejših strategij za preverjanje zanesljivosti vira spletnih informacij stransko branje. Pri bočnem branju gre za to, da

zapustimo spletno mesto, na katerem smo prvič našli informacijo, in preverimo, ali o istem dogodku na enak način poročajo tudi druga spletna mesta. Če drugi zanesljivi viri delijo isto informacijo, lahko sklepamo, da je zanesljiv tudi prvotni vir informacije. Da bi ugotovili, ali je vir zanesljiv, si lahko zastavite tudi naslednja vprašanja:

- Kdo je lastnik, ustanova, ki upravlja spletno mesto/profil v družabnih medijih?
- Kdo je avtor besedila ali objave v družabnih medijih?
- Kakšni so njihovi motivi? (finančni, politični, socialni, psihološki)
- Kakšno občinstvo nameravajo doseči?
- Ali uporabljajo avtomatizirane tehnologije (npr. bote)?
- Ali nameravajo zavajati?
- Ali nameravajo škodovati?

Preverjanje dejstev je poleg preverjanja virov strategija, s katero lahko ugotovimo, ali je informacija verodostojna. Čeprav je v pomoč pri presoji zanesljivosti vira, se je bočno branje izkazalo za učinkovito tudi pri ugotavljanju, ali je sama informacija pravilna. S preverjanjem, kaj o istem dogodku pišejo drugi zanesljivi viri, lahko ugotovimo, v kolikšni meri in na kakšen način je začetna informacija skladna s temi drugimi sporočili. Poleg stranskega branja lahko uporabniki pri presoji verodostojnosti informacije upoštevajo tudi naslednje elemente:

- Kontekst, ki spremlja informacijo/sporočilo;
 - Oglejte si postavitev in zasnovo strani.
 - Preverite, kam vodijo povezave
 - Preverite, kdo so osebe, s katerimi se opravljajo pogovori/pripombe.
 - Preverite datume dogodkov in kdaj so bile informacije objavljene.
 - Preverite kraj objave informacij (npr. geografsko označevanje objav v družabnih medijih). Ali se lokacije ujemajo z dogodkom, o katerem se poroča?
- Jezik;
 - Kakšen jezik je uporabljen v naslovu? Kakšen ton? (npr. "clickbait", senzacionalistični ali informativni).
 - Ali sta pravopis in slovnica pravilna?
 - Ali je poročanje nevtralnno in informativno ali izraža mnenje, ali je prepričljivo?
- Slike: preverite pristnost vizualnega gradiva;
 - Povratno iskanje slik (kot je pojasnjeno prej)
 - Preverjanje ozadja slike (podatki EXIF)
 - Ali je material videti zanesljiv? Ali je videti, da je bilo z njim manipulirano?
 - Kdo je zaslužen? (npr. avtorske pravice za slike)
 - Ali gre morda za globoko ponarejeno sliko ali sliko, ustvarjeno z umetno inteligenco? (več o globokih ponarejenih in njihovem odkrivanju bo obravnavano v *poglavju 3: tehnologija in orodja*)
 - Ali so številke/statistika/grafi prikazani pravilno ali se z njimi manipulira?

V sedanjem informacijskem okolju je neizogibno, da uporabniki naletijo na napačne informacije. Ko opazimo napačne ali dezinformativne informacije, je izjemno pomembno, da pravilno ukrepamo in preprečimo nadaljnje širjenje lažnih informacij. Prvič, v primeru lažnih informacij v družbenih medijih morajo uporabniki sporočilo prijaviti z uporabo različnih funkcij, ki jih ponujajo platforme, kot sta Facebook in Twitter. Poleg tega je pomembno, da se izogibajo deljenju informacij z drugimi, tudi če gre za deljenje primera napačnih ali dezinformativnih informacij. Nazadnje je koristno druge opozoriti na dejstvo, da je informacija napačna.

Ključne kompetence medijske pismenosti

Leta 2019 je irski organ za radiodifuzijo začel irsko nacionalno kampanjo za medijsko pismenost, v okviru katere je razvil okvir treh ključnih kompetenc medijske pismenosti in njihovih kazalnikov spretnosti za posameznike:

- **Ključna kompetenca 1:** Razumevanje in kritično vrednotenje radiodifuznih, digitalnih in drugih medijskih vsebin in storitev, da bi se lahko informirano odločali in najbolje upravljali uporabo medijev.
 - prepoznati različne vrste vsebin, kot so oglaševanje, uredništvo, dejstva in mnenja.
 - razumevanje uredniških postopkov pri pripravi različnih vrst vsebin.
 - razčleniti medijska sporočila in prepoznati dejavnike, ki vplivajo nanje, kot so stereotipi, pristranskost, nepravilno prikazovanje, neprimerna vsebina ali kontekst, pomanjkanje dokazov itd.
 - analizirati in oceniti motivacijo ustvarjalca vsebine in kontekst, v katerem je vsebina predstavljena.
 - ocenjevanje vsebine in storitev glede na resničnost, zanesljivost in razmerje med ceno in kakovostjo.
 - razumevanje regulativnih okolij, ki veljajo za medijske vsebine in storitve.

- **Ključna kompetenca 2:** Dostop do radiodifuznih in digitalnih medijskih vsebin in storitev ter njihova uporaba na varen in zanesljiv način, da se čim bolj izkoristijo priložnosti in čim bolj zmanjšajo tveganja.
 - Učinkovito iskanje, iskanje, krmarjenje ter uporaba medijskih vsebin in storitev.
 - se pri uporabi medijskih vsebin in storitev informirano odločate o vrednosti in zaščiti osebnih podatkov.
 - uporabljati medijske vsebine in storitve na varen in zanesljiv način, vključno s premišljeno uporabo tehničnih varnostnih funkcij, omejevanjem dostopa ter izogibanjem neprimernim in potencialno škodljivim vsebinam.
 - prepoznati, kako lahko internetna infrastruktura vpliva na izbiro medijev, vedenjske vzorce in raznolikost vsebin/ogledov.

- zavedanje pravnih in moralnih posledic uporabe medijskih vsebin in storitev ter tehnologije.
 - Transakcije prek spleta so varne in zanesljive.
 - prepoznati in razumeti morebitne koristi in tveganja, povezana z novo tehnologijo.
- **Ključna kompetenca 3:** odgovorno, etično in učinkovito ustvarjanje in sodelovanje v ustvarjalnih, kulturnih in demokratičnih vidikih družbe prek medijev.
 - oblikovanje sporočil z uporabo besedila, slik, zvoka in kode.
 - Ustvarjanje medijske vsebine in izdelkov z ustvarjanjem besedila, slik, zvoka, videoposnetkov in kode.
 - Ustvarjanje vsebine za javno uporabo (npr. z uporabo licenc creative commons).
 - Objavljajte, nalagajte in delite vsebino na spletu.
 - Zbiranje in urejanje vsebine.
 - Razlikovati med najučinkovitejšimi storitvami/platformami za javno in zasebno komuniciranje ter jih izbrati.
 - razumevanje in upravljanje oblikovanja in delovanja omrežij.
 - poznavanje in spoštovanje digitalnih pravic in odgovornosti.
 - Sodelujte v spletnih učnih priložnostih.
 - izražanje lastnih mnenj in odzivanje na mnenja drugih.
 - Poiščite in ustvarite priložnosti za sodelovanje v civilnih in kulturnih vidikih družbe.
 - Prepoznavanje, obvladovanje in ustrezno izpodbijanje neprimerne vedenja (žaljivo vedenje/vsebina; neprimerna ali potencialno škodljiva vsebina; negativni stereotipi; nepravilno prikazovanje; pristranskost; pomanjkanje pluralizma; diskriminatorna vsebina; propaganda; sovražni govor) v vseh medijih.

Izobraževalna orodja

Obstajajo tudi različna izobraževalna orodja, ki so bila razvita za navdih in podporo učiteljem pri spodbujanju razvoja kritične medijske in informacijske pismenosti pri njihovih učencih. V Flandriji je [Edubox o lažnih novicah](#) orodje, ki so ga razvili flamska agencija za medijsko pismenost, flamska javna radiotelevizija, univerzitetna šola Artevelde in Imec. Mladi se bodo korak za korakom in pod vodstvom videoposnetkov resničnih novinarjev z dodatnimi pojasnili naučili prepoznavati lažne informacije. V ZDA je skupina Stanford History Education Group razvila uspešen [učni načrt "Civic Online Reasoning"](#). Ta učni načrt ponuja brezplačne lekcije in ocene, ki učiteljem pomagajo pri učenju učencev, kako oceniti spletne informacije. Učne ure v učnem načrtu "Državlansko spletno razmišljanje" se na splošno ukvarjajo z odgovori na eno od treh vprašanj: (1) Kdo stoji za informacijami? (2) Kakšni so dokazi? (3) Kaj pravijo drugi viri?

Poučevanje medijske in informacijske pismenosti se širi tudi izven učilnice, in sicer na spletne izobraževalne igre. V zadnjih letih je bilo razvitih več iger, v katerih se igralci učijo strategij, ki jih uporabljajo proizvajalci lažnih informacij, da bi jih lažje prepoznali, ko se soočijo s posameznimi informacijami na spletu. Primeri takšnih iger so:

- Igra slabih novic (<https://www.getbadnews.com/books/english/>)
- Trg harmonije (<https://harmonysquare.game/en>)
- Mačji park (<https://catpark.game/>)
- Postanite viralni! (<https://www.goviralgame.com/books/go-viral/>)
- Pod pritiskom (<https://www.getunderpressure.com/>)

2.5 Nosilci sprememb

V dinamičnem okolju sodobnih medijev, v katerem je vseprisoten vpliv dezinformacij velik izziv, je treba nujno priznati ključno vlogo tako imenovanih "nosilcev sprememb". Dejavniki sprememb so katalizatorji preobrazbe: graditelji zmogljivosti. To so lahko družine (s posredovanjem staršev), vzgojitelji, novinarji in oblikovalci politik/regulatorji. Ti nosilci sprememb lahko sodelujejo pri novih načinih upravljanja, ki ne smejo biti le formalni od zgoraj (institucije), temveč tudi neformalni od spodaj navzgor (mreže). Razvoj programov preverjanja dejstev in opismenjevanja na področju novic kaže na nove prostore, ki lahko spodbujajo novo sodelovanje. Državljeni in novinarji bi morali sodelovati v boju proti informacijskim motnjam z vodenjem prizadevanj za preverjanje dejstev.

Vplivneži imajo lahko velik vpliv na državljane, zato jih je treba opozoriti na morebitne vplive podjetij ali vlad. Zlasti če je njihova ciljna skupina mladina, je priporočljivo strokovno usposabljanje ali kodeks, po katerem naj ravnajo.

Novinarji se tudi bolj zavedajo, da morajo biti bolj odprti glede uredništva, svoje osnovne dejavnosti, postopka priprave novic, vključno s preverjanjem virov in trditev. Dandanes občinstvo pričakuje izmenjavo komunikacije in ne zgolj informacij.

Intervencijski programi medijske pismenosti, ki spodbujajo kritično mišljenje, boljše razumevanje medijske logike, vloge podatkov in algoritmov, so ključni instrumenti za odpravljanje informacijskih motenj.

Obstajajo tudi sistemski načini boja proti dezinformacijam, ki lahko vodijo k polarizaciji in nadaljnjim razdejanjem v že tako konfliktnih družbah: oblikovanje regulativnega okvira ali pobud za koregulacijo skupaj z medijskimi akterji, profesionalizacija komisij za pritožbe glede delovanja medijev, novinarskih svetov itd.

V Evropi bosta leta 2024 začela veljati zakon o digitalnih storitvah in evropski zakon o svobodi medijev. Predlog zakona o digitalnih storitvah zagotavlja dodatno zaščito pred neupravičenim odstranjevanjem medijskih vsebin, ki so jih zelo velike spletne platforme (nad 45 milijonov uporabnikov v EU) pripravile v skladu s poklicnimi standardi. Evropski akt o svobodi medijev bo okrepil uredniško svobodo medijskih podjetij in jih zaščitil pred neupravičenimi, nesorazmernimi in diskriminatornimi nacionalnimi ukrepi ter tako zaščitil pluralnost evropskega medijskega prostora. Medijska podjetja bodo imela koristi tudi od pravičnejše in preglednejše dodelitve državnih izdatkov za oglaševanje.

Zbirka intervencijskih programov za medijsko pismenost v Združenem kraljestvu je na voljo v Ofcomovem [programu "Making Sense of Media"](#):

V dokumentu sta omenjena dva koristna vira o orodju Ofcom:

- [Ofcomova raziskovalna knjižnica o medijski pismenosti](#)
- [Knjižnica Ofcomovih pobud za medijsko pismenost](#)

Poudarek na EurOMo, Euromedia Ownership Monitor.

Gre za pilotni projekt, ki ga je izvedla raziskovalna skupina Euromedia Research Group po naročilu Evropske komisije v okviru evropskega akcijskega načrta za demokracijo, da bi v evropskih državah članicah raziskala, kateri lastniki nadzorujejo vodilne informativne medije, stopnjo koncentracije medijev in preglednost informacij o tem. Študija je bila končana za 15 držav članic. EurOMo zagotavlja podatkovno zbirko in vizualizacijo različnih medijskih korporacij in njihovih lastniških struktur ter ocenjuje preglednost teh razmerij, tako za državljane prek dostopnih virov kot za regulatorje. Prav tako zagotavlja kontekst za to izvorno gradivo v obliki poročil o državah. Tretji del EurOMo je izobraževalno orodje, namenjeno 16- do 18-letnikom, ki ozavešča o pomenu preglednosti lastništva medijev in možnih posledicah za medijske vsebine. Navsezadnje je informativna pismenost ključna veščina za mlade.

Vodilno načelo EurOMo je, da so za zdravo demokracijo pomembne različne informacije. Raznolikost informacij pomeni, da so državljani izpostavljeni številnim pogledom, ki so jim dostopni, kar jim omogoča, da si oblikujejo informirano mnenje o družbenih problemih, ne da bi bili omejeni z enim samim pogledom. Skrb glede koncentracije in pluralnosti medijev ter iskanje konkretnih ukrepov za zaščito pluralnosti v Evropi ima dolgo zgodovino. Pred natanko 30 leti, konec leta 1992, je Evropska komisija izdala zeleno knjigo o pluralizmu in koncentraciji medijev. Kljub številnim posvetovanjem Komisije zavezujoče besedilo v obliki direktive o usklajevanju na tem področju ni bilo pripravljeno. Ta neuspeli poskus uravnoteženega pristopa na različnih evropskih medijskih trgih kaže na politično občutljivost tega vprašanja. Zaporedne širitve Evropske unije na srednje- in vzhodnoevropske države, ki so vse mladi medijski trgi z lastnimi ranljivimi točkami, so samo zmanjšale izvedljivost takšnega uravnoteženega pristopa.

Novice in informacije so vseprisotne, vendar je treba znati razlikovati med kakovostjo in množičnostjo, med resničnim in lažnim. [Izobraževalno orodje EurOMo](#) o lastništvu medijev poudarja potrebo po preglednosti na tem področju. Zbirka orodij je že na voljo v devetih jezikih.

Še naprej je treba pozorno spremljati financiranje in lastniške strukture medijev, kar je predpogoj za ocenjevanje obstoječih politik in učinkovit razvoj novih. V tem vidimo, 30 let pozneje, ključni pomen akcijskega načrta za evropsko demokracijo (2020) in evropskega akta o svobodi medijev (2022) kot okrepljenega, obnovljenega poskusa spodbujanja pluralnosti medijev ter krepitve nadzora nad lastništvom in neodvisnostjo medijev.

Obstajajo sistemski načini za preprečevanje dezinformacij, ki lahko vodijo v polarizacijo in nadaljnje motnje v že tako konfliktnih družbah. Poleg oblikovanja regulativnega okvira so

koristne tudi pobude za koregulacijo skupaj z medijskimi akterji, profesionalizacija komisij za pritožbe glede delovanja medijev, novinarskih svetov itd. Bralca opozarjamo tudi na zakon o digitalnih storitvah.

2.6 Reference

- Zbirka orodij za vrednotenje intervencij na področju medijske pismenosti. (2023, 16. marec). Ofcom. <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/approach/evaluate/toolkit>.
- Benkler, Y., Farris, R. in Roberts, H. (2018). *Network Propaganda: Manipulacija, dezinformacije in radikalizacija v ameriški politiki*. <https://library.oapen.org/bitstream/20.500.12657/28351/1/9780190923624.pdf>
- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). Dezinformacijski red: S.: Disruptive communication and the decline of democratic institutions (Dezinformacijski red: moteče komuniciranje in propadanje demokratičnih institucij). *European Journal of Communication*, 33(2), 122-139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>
- Benson, P. L., Mannes, M., Pittman, K. in Ferber, T. (2004). Youth development, developmental assets, and public policy (Razvoj mladih, razvojne prednosti in javna politika). *Handbook of adolescent psychology*, 781-814. <https://doi.org/10.1002/9780471726746.ch25>
- Braddock, K. (2014). Uporabnost pripovedi za spodbujanje radikalizacije: Priložnost za radikalizacijo: primer Fronte za osvoboditev živali (Animal Liberation Front). *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 8(1), 38-59. <https://doi.org/10.1080/17467586.2014.968794>
- Business.gov.nl. (2023). Zakon EU o digitalnih storitvah (DSA) prinaša nova pravila za ponudnike digitalnih storitev. *business.gov.nl*. https://business.gov.nl/amendment/digital-services-act-dsa/?gclid=CjwKCAjwp8OpBhAFEiwAG7NaEsrcAaR7SffDRd9jOerC4Z-PeUBz-aeaMOI4TLe3fzmtHW9Quy8IEBoCvoEQAvD_BwE
- Campelo, N., Oppetit, A., Neau, F., Cohen, D. in Bronsard, G. (2018). Kdo so evropski mladi, ki so se pripravljani vključiti v radikalizacijo? Multidisciplinarni pregled njihovih psiholoških in socialnih profilov. *European Psychiatry*, 52, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.03.001>
- Cankor, E. in Noor, S. (2021). *Weerbare individuen, weerbare gemeenschappen. Een inventarisatie van interventies gericht op het versterken van weerbaarheid van individuen en gemeenschappen*. Utrecht: Movisie. Iz <https://www.socialestabiliteit.nl/publicaties/rapporten/2021/04/22/rapport-weerbare-individuen-weerbare-gemeenschappen>

- Carr, A. (2015). *The Handbook of Child and Adolescent Clinical Psychology*. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9781315744230>
- Eldredge, L. K. B., Markham, C. M., Ruitter, R. A., Fernández, M. E., Kok, G. in Parcel, G. S. (2016). *Načrtovanje programov za promocijo zdravja: pristop kartiranja intervencij*. John Wiley & Sons.
- Euromedia Ownership Monitor. (2023, 18. oktober). *Viri za medijsko pismenost - Euromedia Ownership Monitor*. <https://media-ownership.eu/media-literacy-resources/>
- Frau-Meigs, D. (2022). Kako so dezinformacije preoblikovale odnos med novinarstvom ter medijsko in informacijsko pismenostjo (MIL): *Digital Journalism*, 10(5), 912-922, <https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2081863>.
- Helsper, E. in Schneider, L. (2021). *The yDSI - Measuring Young People's Skills and Knowledge (yDSI - merjenje spretnosti in znanja mladih)*. <https://yskills.eu/the-ydsi-measuring-young-peoples-digital-skills-and-knowledge/>
- Helsper, E.J., Schneider, L.S., van Deursen, A.J.A.M., & van Laar, E. (2020). *Kazalnik digitalnih spretnosti mladih: Poročilo o konceptualizaciji in razvoju kazalnika digitalnih spretnosti ySKILLS: Report on the conceptualisation and development of the ySKILLS digital skills measure*. KU Leuven, Leuven: ySKILLS. <https://zenodo.org/record/4608010#.ZCr8AuxBwUY>.
- Henretty, J. R., Levitt, H.M. (2010). The role of therapist self-disclosure in psychotherapy (Vloga terapevtovega samorazkrivanja v psihoterapiji): (2010): kvalitativni pregled. *Clinical Psychology Review*, 30(1), 63-77. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.09.004>
- Kruit, L. (2021). *Inzet van eigen ervaringen. Bij sociaal werk*. Noordhoff.
- Masten, A. S., Best, K. M. in Garmezy, N. (1990). Odpornost in razvoj: (2005): Prispevki študije otrok, ki so premagali nesrečo. *Development and psychopathology*, 2(4), 425-444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>
- Pobude za medijsko pismenost v knjižnici*. (2023, 16. marec). Ofcom. <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/approach/evaluate/toolkit/initiatives-library>
- Raziskovalna knjižnica o medijski pismenosti*. (2023, 16. marec). Ofcom. <https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/media-literacy-research/approach/evaluate/toolkit/research-library>

- Mulder, P. (2015). *McClellandova teorija motivacije*. Pridobljeno [vstaviti datum] iz Toolshero: <https://www.toolshero.com/psychology/mccllelland-theory-of-motivation/>
- Mutsaers, P. in Demir, S. (2020). *Handen ineen voor meer veerkracht bij jongeren. Preventie van radicalisering en polarisatie: een literatuuronderzoek naar beleid, prioriteiten, programma's en samenwerkingspartners*, Platform JEP. Iz <https://www.platformjep.nl/binaries/platformjep/documenten/publicaties/2020/04/20/handen-ineen-voor-meer-veerkracht/JEP+Handen+ineen-Veerkracht-DEF.pdf>.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Odpornost skupnosti kot metafora, teorija, sklop zmogljivosti in strategija za pripravljenost na nesreče. *American journal of community psychology*, 41, 127-150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
- Peeters P. in Westen K. (2021). *Behandelen met eigen ervaring. Onbewust bekwaam!?* SWP.
- Ranstorp, M. (2016). *Temeljni vzroki nasilnega ekstremizma*. Ran issue paper, 4. januar 2016 Povzeto po Sieckelinck, S., & Gielen, A. J. (2018). *Zaščitni in spodbujevalni dejavniki, ki gradijo odpornost proti nasilni radikalizaciji*. Ran issue paper, april 2018, povzeto po https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-09/ran_paper_protective_factors_042018_en.pdf.
- Ruiz, C. D., & Nilsson, T. (2022). Dezinformacije in odmevne komore: (Kako dezinformacije krožijo v družbenih medijih prek polemik, ki temeljijo na identiteti). *Journal of Public Policy & Marketing*, 42(1), 18-35. <https://doi.org/10.1177/07439156221103852>
- Russell, P. (2019) Bodite medijsko pametni: (Nacionalna kampanja za medijsko pismenost na Irskem). *Journal of Information Literacy*, 3(2), str. 272-275, ISSN 1750-5968. doi: <https://doi.org/10.11645/13.2.2715>.
- Scheffer, M. in Alphen, S. van (2021). *Praktische handvatten voor het inzetten van ervaringskennis*. www.ervaringskennisinzetten.nl
- Schnellbacher, J. in Leijssen, M. (2009). The Significance of Therapist Genuineness From the Client's Perspective (Pomen pristnosti terapevta z vidika stranke). *Journal of Humanistic Psychology*, 49(2), 207-228. <https://doi.org/10.1177/002216780832360>

- Varnost, C. C. F. C. (2022, 23. februar). *Kako prepoznati dezinformacije, dezinformacije in malformacije (ITSAP.00.300) - Kanadski center za kibernetično varnost*. Kanadski center za kibernetično varnost.
<https://www.cyber.gc.ca/en/guidance/how-identify-misinformation-disinformation-and-malinformation-itsap00300>
- Sieckelink, S., & Gielen, A. J. (2020). *Veerkracht bevorderen bij opgroeiende jongeren. Inzetten op beschermende factoren*. Platforma JEP. Den Haag: Expertise-unit Sociale Stabiliteit, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
<https://www.platformjep.nl/documenten/publicaties/2020/02/03/veerkracht-bevorderen-bij-opgroeiende-jongeren>
- Sonneveld, J. (2022). *Benutten van ervaringskennis in het jongerenwerk. Literatuurverkenning*. Lectoraat Youth Spot, Hogeschool van Amsterdam.
- Stephens, W. O., Sieckelink, S. in Boutellier, H. (2021). Preprečevanje nasilnega ekstremizma: A Review of the Literature (Pregled literature). *Studies in Conflict & Terrorism*, 44(4), 346-361.
<https://doi.org/10.1080/1057610x.2018.1543144>
- Inštitut Poynter. (n.d.). *Mednarodna mreža za preverjanje dejstev - Poynter*. Poynter.
<https://www.poynter.org/ifcn/>
- Van Wonderen, R. (2023). *Rechts-extremistische Radicalisering op Sociale Media Platformen*. Verwey-Jonker Instituut.
- Van Wonderen, R. (2023). *Richtlijn / onderbouwing Radicalisering*. Verwey-Jonker Instituut.
- Van Wonderen, R. in Peeters, M. (2021). *Werken aan weerbaarheid tegen desinformatie en eenzijdige meningsvorming. Evaluatie lesprogramma Under Pressure*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/04/120550_Werken-aan-weerbaarheid-tegen-desinformatie-eenzijdige-meningsvorming.pdf.